

นายธนาคารเพื่อคนจน

Vers un monde sans pauvreté

ผู้แปล สฤณี อาชวานันทกุล
ผู้เขียน Muhammad Yunus
ผู้วิจารณ์ พรินทร์ เพ็งสุวรรณ¹
ภาพปกหนังสือจาก

<http://www.matichonbook.com/index.php/vers-un-monde-sans-pauvrete.htm>

จากข้อมูลรายงานภาวะสังคมไทยไตรมาสสาม ปี 2560 ที่จัดทำโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระบุว่าหนี้สินครัวเรือนปัจจุบันมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยไตรมาสสองของปี 2560 มีมูลค่าเท่ากับ 11,602,553 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากช่วงเดียวกันของปีที่แล้วร้อยละ 3.1 ขณะที่ไตรมาสสามปี 2560 หนี้สินครัวเรือนมีแนวโน้มขยายตัวเพิ่มขึ้น กอปรกับเหตุการณ์การคุกคามทำร้ายลูกหนี้ซึ่งเป็นผลจากการทวงหนี้ของกลุ่มผู้มีอิทธิพลปล่อยเงินกู้นอกระบบ ซึ่งพบเห็นมากขึ้นตามสื่อต่างๆ ทำให้ปัญหานี้นอกระบบยิ่งทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น ปัจจุบันรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา (พ.ศ. 2557 – ปัจจุบัน) ได้มี “นโยบายการแก้ไขปัญหาหนี้นอกระบบอย่างบูรณาการและยั่งยืน” โดยมีกระทรวงการคลังเป็นเจ้าภาพร่วมบูรณาการกับหน่วยงานภาคีต่างๆ ได้กำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาไว้ 5 ด้าน ประกอบด้วย 1) จัดการกับเจ้าหนี้นอกระบบที่ผิดกฎหมาย 2) เพิ่มช่องทางการเข้าถึงสินเชื่อในระบบ 3) ลดภาระหนี้นอกระบบโดยการไกล่เกลี่ยประนอมหนี้ 4) เพิ่มศักยภาพของลูกหนี้นอกระบบ และ 5) สนับสนุนการดำเนินงานแก้ไขปัญหาหนี้นอกระบบของหน่วยงานภาครัฐและองค์กรการเงินชุมชนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการให้ความรู้ การวางแผนการใช้เงิน การออม และการสร้างความแข็งแกร่งให้กับสถาบันการออมในระดับชุมชนเพื่อเป็นเสาหลักทางการเงินให้กับประชาชนในระดับฐานราก ซึ่งการสร้าง ความเข้มแข็งให้กับสถาบันการออมในระดับชุมชนเป็นเรื่องสำคัญที่จะแก้ไขปัญหาเรื่องหนี้นอกระบบของประเทศ

นอกจากนี้ รายงานวิจัยเรื่อง โครงการศึกษาพัฒนานโยบายการยุติธรรมเพื่อแก้ปัญหาหนี้นอกระบบ (2556) โดย รศ.วันชัย มีชาติ และคณะ ระบุไว้ว่าสาเหตุของการก่อหนี้นอกระบบของประชาชนเกิดจาก 2 ปัจจัย คือ 1) ความต้องการในการใช้เงิน และ 2) ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ความต้องการเงินของประชาชนซึ่งเกิดจากตัวลูกหนี้เป็นสำคัญ ที่จะแสวงหาแหล่งเงินเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง โดยมีสาเหตุมาจาก 1) สภาพทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป 2) ลักษณะนิสัยส่วนตัวของลูกหนี้ ความฟุ้งเฟ้อ การเน้นการบริโภคนิยมของลูกหนี้ ขาดการวางแผนการใช้จ่ายเงิน

¹ นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการ สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม
E-mail: parinpeng@gmail.com

ขาดความรู้การเข้าถึงแหล่งเงินทุนอื่นๆ ที่ไม่ใช่แหล่งเงินทุนในระบบ 3) ความจำเป็นหรือความต้องการเงินเพื่อนำไปใช้ในการประกอบอาชีพ

2. กรณีความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน สาเหตุที่ลูกหนี้ต้องเป็นหนี้ในระบบมักจะมาจากการที่ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบได้ เมื่อไม่สามารถกู้เงินจากแหล่งเงินทุนในระบบก็จำเป็นต้องกู้จากเจ้าหนี้นอกระบบ ปัจจัยที่ลูกหนี้ไม่สามารถกู้เงินจากแหล่งเงินทุนในระบบเกิดจากสาเหตุต่างๆ

2.1 ขาดคุณสมบัติของลูกหนี้ ขาดเอกสารสำคัญในการขอกู้ ขาดหลักทรัพย์หรือบุคคลค้ำประกัน ขาดเหตุผลในการกู้เงินหรือเหตุผลในการกู้ไม่เข้าเกณฑ์การให้กู้ของแหล่งเงินทุน

2.2 ขาดความรู้เกี่ยวกับแหล่งเงินทุนในระบบ ไม่ทราบว่าแหล่งเงินทุนใดบ้างที่ตนเองสามารถกู้ยืมเงิน ขาดความรู้ถึงแนวทางการดำเนินการขอสินเชื่อจากสถาบันการเงินหรือแหล่งเงินทุนในระบบ รวมถึงกระบวนการในการกู้เงินในระบบมีความยุ่งยาก ปัญหาหนี้ในระบบทำให้ลูกหนี้ต้องอยู่ในภาวะจำยอมและถูกเอาัดเอาเปรียบอย่างไม่เป็นธรรม การทำร้ายลูกหนี้จากการติดตามทวงหนี้ในหลากหลายรูปแบบ และนำมาสู่การยึดทรัพย์ลูกหนี้และการละเมิดสิทธิมนุษยชนในที่สุด ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นกับลูกหนี้เหล่านี้ทำให้ลูกหนี้บางรายตัดสินใจการฆ่าตัวตายเพื่อหนีหนี้ รวมถึงลูกหนี้หนีไปก่ออาชญากรรม ค้ายาเสพติด เล่นการพนัน การลักขโมยเพื่อหาเงินมาใช้หนี้ซึ่งส่งผลกระทบเป็นปัญหาทางสังคมในที่สุด

ดังนั้น การเรียนรู้ประสบการณ์ของธนาคารกรามีนของประเทศบังคลาเทศ ซึ่งเป็นสถาบันการเงินที่จัดตั้งเพื่อช่วยเหลือประชาชนผู้มีรายได้น้อย จึงเป็นเรื่องที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบสถาบันการออมในชุมชนของประเทศไทย รวมถึงการแก้ไขปัญหาหนี้ในระบบของประเทศ ผู้วิจารณ์จึงได้ศึกษาเรื่องนี้จากหนังสือ “นายธนาคารเพื่อคนจน” ที่เขียนโดย มุฮัมหมัด ยูนุส (Muhammad Yunus) แปลโดย สฤณี อาชวานันทกุล จัดพิมพ์ครั้งแรก ปี 2551 และพิมพ์เป็นครั้งที่ 3 ในปี 2553 โดยสำนักพิมพ์มติชน หนังสือมีความหนา 292 หน้า ราคา 225 บาท โดยมีเนื้อหาสำคัญ ดังนี้

ประเทศยากจนประเทศหนึ่งในเอเชียใต้ รู้จักกันในนามประเทศบังคลาเทศ ขนาดพื้นที่ใกล้เคียงกับรัฐฟลอริดา สหรัฐอเมริกา มีผู้คนอาศัยอยู่ ประมาณ 120 ล้านคน ประชากรกว่าร้อยละ 75 อ่านหนังสือไม่ออก หนึ่งในประชากรของประเทศนี้ คือ ศาสตราจารย์ ดร.มุฮัมหมัด ยูนุส ผู้ก่อตั้งธนาคารกรามีน (Grameen Bank) และเป็นผู้ได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ (พ.ศ. 2549) ด้วยความคิดที่จะช่วยเหลือคนจนที่บ้านเกิด ยูนุสเห็นว่าความยากจนไม่ได้เกิดจากตัวของคนจนเอง แต่มันเป็นผลผลิตของโครงสร้างทางสังคมและนโยบายที่สังคมนำมาใช้ต่างหาก

ยูนุสมิเพื่อน้องทั้งหมดสิบสี่คน ครอบครัวประกอบอาชีพขายเครื่องประดับ ช่วงวัยเด็กมีนิสัยรักการอ่านหนังสือจนทำให้ได้คะแนนสูงสุดในช่วงระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อมโนทัศน์ให้ยูนุสมิจิตใจช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์น่าจะเป็นประสบการณ์จากการเรียนวิชาลูกเสือ ยูนุสกล่าวว่า “การเรียนลูกเสือนอกจากได้ความสนุกสนานแล้ว ลูกเสือยังสอนให้เป็นคนมีน้ำใจพัฒนาจิตวิญญาณภายในและเคารพในคุณค่าของเพื่อนมนุษย์” ยูนุสได้ทุนฟูลไบรต์ (Fulbright) ไปเรียนต่อระดับปริญญาเอกที่สหรัฐอเมริกา และจบสาขาเศรษฐศาสตร์จากมหาวิทยาลัยแวนเดอร์บิลต์ รัฐเทนเนสซี ภายหลังจากจบการศึกษาได้กลับมาเป็นอาจารย์ด้านเศรษฐศาสตร์และได้เป็นคณบดีเศรษฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยจิตตะกองในบังคลาเทศ

แนวความคิดธนาคารเพื่อคนจนก่อรูปขึ้น เมื่อยูนุสสังเกตเห็นคนจนระหว่างเดินทางจากบ้านไปมหาวิทยาลัย โดยเกิดคำถามว่าจะแก้ไขปัญหาค่าความยากจนให้กับชาวบ้านได้อย่างไร ปัญหาในการแก้ไขความยากจนที่ผ่านมา นักเศรษฐศาสตร์เลือกที่จะมองว่าจะทำอย่างไรที่จะทำให้ประเทศมีเศรษฐกิจดีขึ้นเมื่อเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศดีขึ้น ปัญหาความยากจนจะหมดไปเอง เป็นลักษณะการพยายามค้นหาคำตอบที่ถูกเพื่อตอบคำถามที่ผิด (Tye 3 error) ซึ่งยูนุสมองว่านักเศรษฐศาสตร์แทบจะไม่ได้หาสาเหตุและที่มาของความยากจนเลย ดังนั้น ความยากจนยังคงดำรงอยู่ในสังคมต่อไป โดยนิยามความหมายคนจนในบังคลาเทศของยูนุส แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) ประชากรที่จนที่สุดร้อยละ 20 ของประเทศ (จนเรื้อรัง/ จนสัมบูรณ์) 2) ประชากรที่จนที่สุดร้อยละ 35 ของประเทศ 3) ประชากรที่จนที่สุดร้อยละ 50 ของประเทศ และยูนุสยังมิใช่เกณฑ์จัดแบ่งกลุ่มคนจนย่อยลงไปอีก เช่น ด้านภูมิภาค อาชีพ ศาสนา ชาติพันธุ์ เพศ อายุ เป็นต้น

ยูนุสเริ่มต้นแก้ปัญหาค่าความยากจน โดยจัดตั้งโครงการพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยจิตตะกองมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหากับกลุ่มเกษตรกรทั้งด้านการชลประทานและจัดตั้งสหกรณ์ฟาร์มสามหุ้น เพื่อใช้พื้นที่นาที่ว่างเปล่าในฤดูหนาวโดยร่วมมือกัน 3 ฝ่าย ประกอบด้วย เจ้าของที่ดิน เกษตรกร และตัวยูนุส ผลที่เกิดขึ้นทำให้ยูนุส พบประเด็นสำคัญที่ว่า เกษตรกรไม่ใช่คนยากจนในสังคมแท้จริง แต่คนจน คือ คนที่ขาดปัจจัยพื้นฐานในการประกอบอาชีพ หมายถึง คนไม่มีงานทำ ไม่มีที่ดิน ไม่มีเงินทุน หากไปกู้เงินจะถูกเอารัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางเงินกู้ที่เรียกว่าไพคาร์ คิดดอกเบี้ยสูงและกำหนดราคารับซื้อสินค้าในราคาต่ำจากลูกหนี้ ซึ่งทำให้คนจนไม่สามารถหลุดรอดจากปลักแห่งความจน ข้อค้นพบดังกล่าว เป็นจุดเริ่มต้นที่ยูนุสต้องการให้เงินกู้คนจนเพื่อนำไปซื้ออุปกรณ์เพื่อประกอบอาชีพ เช่น เครื่องจักรสาน เป็นต้น และนำสินค้าไปขายเองจะทำให้ได้ราคาสูงกว่าขายให้ไพคาร์ ยูนุสต้องการให้คนจนกู้เงินจากธนาคารทั่วไป แต่พบว่าธนาคารมีกฎ ระเบียบที่ไม่เอื้อต่อการกู้เงิน หมายถึง วิธีการกู้เงินต้องกรอกแบบฟอร์ม ยื่นหลักฐานค้ำประกัน ซึ่งเป็นปัญหาที่ทำให้คนจนไม่สามารถเข้าถึงเงินกู้ของธนาคารได้ ในทางกลับกัน ถ้าคนจนอ่านออกเขียนได้ และมีหลักประกันเพียงพอในการขอกู้ ก็ไม่ควรเรียกบุคคลคนๆ นั้นว่าคนจนอีกต่อไป แต่กฎ ระเบียบเหล่านี้ทำให้คนจนไม่สามารถเป็นลูกค้ายธนาคารได้ สุดท้ายยูนุสต้องเป็นผู้ค้ำประกันเงินกู้เพื่อจัดสรรให้คนจนในโจบร้า (โจบร้าเป็นหมู่บ้านยากจนตั้งอยู่ใกล้มหาวิทยาลัยจิตตะกอง) เพื่อนำเงินไปประกอบอาชีพและพบว่า กว่าร้อยละ 98 ของเงินกู้ได้รับชำระคืนตามกำหนด ยูนุสยังค้นพบปัญหาอีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับวิธีการของธนาคารในการปล่อยเงินกู้ คือ ธนาคารมักให้ลูกหนี้จ่ายเงินคืนเป็นก้อนใหญ่ครั้งเดียว และไม่สนใจปัญหาที่เกิดขึ้นกับลูกหนี้ในช่วงต้นของการกู้เงินเพื่อไปลงทุน และสุดท้ายทำให้ลูกหนี้ไม่สามารถชำระเงินคืนได้ในที่สุด ในปี 1977 โครงการนำร่องธนาคารกรามีนจึงถูกจัดตั้งขึ้นในหมู่บ้านโจบร้า โดยมีหลักการสวนทางกับธนาคารกระแสหลัก คือ

1. ผู้กู้สามารถผ่อนชำระรายวัน เพื่อให้การชำระมีขนาดเล็กซึ่งไม่เป็นภาระต่อลูกหนี้
2. ใช้กระบวนการกลุ่ม โดยให้ผู้ที่ต้องการกู้เงินรวมกลุ่มให้ได้กลุ่มละ 5 คน คัดเลือกประธานกลุ่มและให้ 2 ใน 5 คนเป็นผู้กู้ก่อน หากทั้งสองชำระเงินคืนตรงตามกำหนดระยะเวลาตลอดช่วงเวลา 6 สัปดาห์อีก 2 คนถึงจะมีสิทธิ์ในการขอกู้ต่อไปได้ และประธานกลุ่มจะเป็นผู้ขอกู้อย่างหลังสุด การใช้กระบวนการกลุ่มมีข้อดีตรงที่ผู้กลุ่มเป็นหลักประกันและยังได้ปรึกษาหารือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันอีกด้วย

3. มีกระบวนการทดสอบเพื่อรับรองสถานะกลุ่มเพื่อให้มั่นใจว่า คนจนที่จะขอสินเชื่อมีความต้องการจริงๆ นอกจากนี้ โครงการธนาคารกรามีนยังมีกลไกการทำงาน คือ มีศูนย์ลูกหนี้คอยรับชำระหนี้และให้คำปรึกษา มีเจ้าหน้าที่ที่เข้มแข็งและทุ่มเทโดยผ่านกระบวนการฝึกอบรมด้วยวิธีการลงมือปฏิบัติในพื้นที่จริงแล้วนำข้อมูลต่างๆ มาถกเถียงร่วมกัน ไม่มุ่งเน้นการฝึกอบรมจากตำราภายในโรงแรมเพียงอย่างเดียว

จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปพัฒนาการของธนาคารกรามีนตั้งแต่ช่วงก่อรูปจนเติบโตออกเป็น 3 ช่วงเวลา ดังนี้

ช่วงก่อตัว ตั้งแต่ปี 1977 – 1982 เป็นช่วงการนำแนวคิดการให้สินเชื่อขนาดเล็ก (Microcredit) ที่ทดลองในพื้นที่โฉบ่า และขยายไปสู่เมืองทังเกลในปี 1979 เป็นการทดลองบริหารในรูปแบบอาคารครั้งแรก โดยยูนุสเป็นผู้บริหารในสำนักงานธนาคารการเกษตรแห่งบังคลาเทศ สาขาทังเกล และมีการขยายสาขาเพิ่มเติมอีก 5 สาขาในปลายปี 1982 จากเดิมที่มีสมาชิกเพียง 500 คนได้ขยายเพิ่มเป็น 28,000 คน และสามารถปล่อยสินเชื่อได้ถึง 13.4 ล้านเหรียญสหรัฐ

ช่วงขับเคลื่อน ตั้งแต่ปี 1983 – 1990 ธนาคารกรามีนได้ถือกำเนิดอย่างเต็มตัวในปี 1983 โดยในช่วงแรกรัฐบาลได้ถือหุ้นร้อยละ 60 แต่ต่อมาเพื่อเพิ่มเสถียรภาพและความอิสระของธนาคารจากรัฐบาล ได้มีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างใหม่ โดยธนาคารได้เพิ่มการถือหุ้นเป็นร้อยละ 60 ขณะที่รัฐบาลถือหุ้นลดลงเหลือร้อยละ 40 สำหรับกรรมการมีทั้งหมด 13 คน โดย 9 คน เป็นตัวแทนลูกหนี้อ่านหนังสือไม่ออก ในช่วงเวลาดังกล่าวธนาคารกรามีนได้เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว มีการขยายสินเชื่อเพิ่มขึ้นเพื่อตอบสนองความจำเป็นและสภาพปัญหาของลูกหนี้ที่ประสบภัยทางธรรมชาติ เช่น สินเชื่อที่พัก (Shelter Loan) โดยปล่อยสินเชื่อที่พักอาศัยกว่า 190 เหรียญสหรัฐ เพื่อสร้างบ้านกว่า 560,000 หลัง สินเชื่อภัยพิบัติ (Disaster Loan) จัดตั้งกองทุนภัยพิบัติ ที่สำคัญเริ่มขยายกิจการไปในธุรกิจอื่นๆ เช่น ประมงชายฝั่ง สิ่งทอ โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น

ช่วงขยายขยาย 1991 - 2002 เป็นช่วงที่กรามีนได้รับการพิสูจน์แล้วว่า สามารถช่วยเหลือคนจนได้ทั่วโลกโดยเฉพาะประเทศบังคลาเทศเพียงเท่านั้น มีการนำร่องธนาคารกรามีนในประเทศมาเลเซีย ฟิลิปปินส์ รัฐอาคันซอส อเมริกา นอร์เวย์ ฟินแลนด์ รวมแล้ว 27 ประเทศทั่วโลก โดยใช้วิธีการเลียนแบบกรามีน (โมเดลธนาคารกรามีน) ซึ่งในช่วงแรกได้พบอุปสรรคสำคัญ คือ ขาดเงินทุนสนับสนุนให้กับโครงการที่เลียนแบบธนาคารกรามีน นี่จึงเป็นที่มาของการจัดตั้งกรามีนทรัสต์ (Grameen Trust) เพื่อสนับสนุนโครงการเลียนแบบกรามีนในประเทศต่างๆ โดยได้รับการสนับสนุนเงินเข้ากองทุนจากมูลนิธิเมคคาร์เธอร์ มูลนิธิร็อกกีเฟลเลอร์ ธนาคารโลก รัฐบาลอเมริกัน กองทุนพัฒนาทุนของสหประชาชาติ และรัฐบาลเยอรมนี ช่วงปลายปี 1994 ได้รับเงินอุดหนุนกว่า 19.8 ล้านเหรียญสหรัฐ ได้ปล่อยสินเชื่อไปแล้วกว่า 444 ล้านเหรียญสหรัฐ ให้กับคนจนกว่า 1.14 ล้านคน ใน 27 ประเทศ ปัจจุบันธนาคารกรามีนมีพนักงาน 11,777 คน มีสาขาด้วยกัน 1,181 แห่ง ปล่อยสินเชื่อไปแล้ว 3.6 พันล้านเหรียญสหรัฐ ได้รับการชำระคืนเป็นจำนวนกว่าร้อยละ 98

ในปี 2001 ได้แปลงวิธีการปฏิบัติทั้งหมดเรียกว่าระบบกรามีนทั่วไป (Grameen Generalised System-GGS) ซึ่งมุ่งเน้นความยืดหยุ่นของสินเชื่อให้กับลูกหนี้ แต่ยังคงยึดปรัชญาเดิมที่ว่า “คนจนสามารถชำระเงินกู้ได้เสมอ ซึ่งอาจใช้เวลามากกว่าที่กำหนด เมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่ควบคุมไม่ได้ แต่คนจนต้องชำระเงินคืนได้อย่างแน่นอน”

จากเนื้อหาของหนังสือข้างต้น ผู้วิจารณ์มีความเห็นว่าหนังสือเล่มนี้มีจุดเด่น ดังนี้

1. ความเป็นเหตุเป็นผลของเนื้อหาในหนังสือ

เนื่องจากเนื้อหาเป็นการถอดบทเรียนจากประสบการณ์การทำงานของยูเนส ผู้ก่อตั้งธนาคารกรามีน ตั้งแต่พัฒนาการของการก่อรูปและดำเนินการจนเจริญเติบโต ซึ่งเป็นเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา ยูเนสได้ถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในลักษณะถอดบทเรียนของธนาคารกรามีน โดยใช้คำถามและปัญหา ข้อจำกัดที่เกิดขึ้นจริงมาขยายและคลี่ปมปัญหาเหล่านั้น ความน่าสนใจจึงไม่เพียงแต่การบอกเล่าเรื่องราว แต่เป็นการนำเสนอที่อยู่ในภาวะการต่อสู้ ดันรนและไม่จำนนต่อสิ่งที่เป็นอยู่ นอกจากนี้ยูเนสเป็นผู้รับผิดชอบหลักในเรื่องดังกล่าวตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบันจึงมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนการเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นได้อย่างเห็นภาพ และสื่อให้เห็นข้อเท็จจริงและความรู้สึกของตัวแสดงในเหตุการณ์ต่างๆ อย่างเข้าอกเข้าใจ ทั้งหมดนี้ช่วยให้เนื้อหาภายในหนังสือมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันตลอดทั้งเล่ม

2. ความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ข้อมูลในหนังสือมีความน่าเชื่อถือในด้านข้อเท็จจริงและความเพียงพอของข้อมูล โดยมีเหตุผล 3 ประการ

2.1 ข้อมูลในหนังสือเป็นข้อมูลเกี่ยวกับตัวเลขทางบัญชีธนาคารไม่ว่าจะเป็นการปล่อยสินเชื่อ อัตราการชำระคืน จำนวนลูกหนี้ ซึ่งต้องจัดเก็บอย่างเป็นระบบอยู่แล้วในระบบธนาคารและยังธนาคารกรามีนได้พัฒนาระบบปฏิบัติการในปี 2001 โดยทำให้ข้อมูลเป็นดิจิทัลทั้งหมด ยิ่งทำให้การแสดงและใช้ข้อมูลสามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

2.2 ความสอดคล้องของข้อมูลตลอดทั้งเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ มีส่วนเชื่อมโยงสัมพันธ์กันไปแนวทางเดียวกัน ทั้งในเรื่องจำนวนพนักงาน ปีที่ดำเนินการ จะเห็นได้ว่าสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน

2.3 การดำเนินงานของยูเนส ซึ่งมีความเป็นนักวิชาการจึงสามารถแปลงวิธีวิทยาในห้องเรียนจากโลกวิชาการมาประยุกต์กับห้องเรียนในโลกความเป็นจริง โดยการทำงานของยูเนสใช้การสำรวจข้อมูลก่อนลงมือปฏิบัติจริง ยิ่งสร้างความมั่นใจในข้อมูลที่หยิบยกมาแสดงว่ามีความน่าเชื่อถือ

3. โครงสร้างของเนื้อหา

โครงสร้างของเนื้อหาได้ลำดับเหตุการณ์อย่างสัมพันธ์กันทั้งเรื่อง โดยแบ่งเป็น 3 ส่วน ส่วนแรกปูพื้นฐานข้อมูลทางกายภาพของประเทศบังคลาเทศ ส่วนที่สองเป็นพัฒนาการของธนาคารกรามีนในช่วงเริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน และส่วนที่สามเป็นมุมมองเกี่ยวกับอนาคตของกรามีนและสถานะปัญหาความยากจนของโลกในอนาคต ดังนั้น จากความความเชื่อมโยงสอดคล้องกันดังกล่าวทำให้ผู้อ่านง่ายต่อการทำความเข้าใจเนื้อหาภายในและระหว่างบท นอกจากนี้ผู้เขียนยังใช้กลวิธีการเล่าเรื่องด้วยการหยิบยกปัญหาที่เกิดขึ้น หรือคำพูดที่ถูกต้องจากผู้รอบรู้ในช่วงเวลานั้น มาเป็นโจทย์แล้วใช้วิธีการตอบปัญหาหรืออธิบายคำพูดถูกดูแคลนเหล่านั้น ทำให้ผู้อ่านเข้าใจและรับรู้ถึงอารมณ์ ความรู้สึกของเหตุการณ์ในช่วงเวลานั้นมากยิ่งขึ้นไปด้วย

4. การใช้ภาษา

ภาษาที่ใช้มีจุดแข็งในลักษณะใช้ภาษาได้เรียบง่าย ตรงไปตรงมา ทำให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ แลคมคมต่อประเด็นหรือหัวข้อที่สื่อความ มีพลังซ่อนเร้นอยู่ในตัวอักษร ทำให้ฉายความคิดที่อยู่เบื้องหลังบรรทัดได้อย่างหมดเปลือก ส่งผลให้ผู้อ่านเห็นภาพและสามารถเข้าใจได้ถึงให้อารมณ์ความรู้สึกของแต่ละช่วง

เหตุการณ์ในขณะนั้น เช่น “เงินให้เปล่ามีแต่จะทำให้พวกเขาจมอยู่ในความทุกข์ ปล้นแรงจูงใจและสิ่งสำคัญที่สุดคือ ปล้นความนับถือในตัวเอง” ยูนุส กล่าวว่า ความจนไม่ได้ถูกสร้างโดยคนจน มันเป็นผลผลิตของโครงสร้างสังคมและนโยบายที่สังคมนั้นใช้ ซึ่งจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม ที่ให้โอกาสคนจนเข้าถึงแหล่งทุนจะทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงชีวิต ประสบการณ์ของกรามีนแสดงให้เห็นว่าเมื่อได้รับแรงสนับสนุนในรูปแบบนี้ ไม่ว่าจะเป็นรายวันขนาดไหน คนจนมีความสามารถที่พร้อมจะปรับปรุงชีวิตของพวกเขา

ขณะเดียวกัน ยูนุสใช้การอธิบายในลักษณะเสียดสีเหตุการณ์ได้อย่างบาดลึก เช่น กรณียูนุสไปคุยกับผู้จัดการธนาคารจนาตา (Janata Bank) สาขาของมหาวิทยาลัยจิตตะกองเพื่อให้ธนาคารปล่อยกู้ให้กับคนจน ยูนุส กล่าวว่า “มีคนจนอีกมากต้องการเงิน พวกเขาต้องใช้เงินในการทำมาหากิน ชื้อวัตถุดิบและข้าวของเครื่องมือ ผู้จัดการถามว่า วัตถุดิบแบบไหน ผู้จัดการธนาคารทำหน้า รวากับว่าเป็นเกมใหม่ที่เขายังไม่คุ้นเคยกับกติกา เขายอมให้ผมพูดเพราะเกรงใจในฐานะที่เป็นคณบดีจากมหาวิทยาลัย แต่เขาดูสับสนจริง ๆ” หรือกรณีที่เจ้าหน้าที่ธนาคารกลางเขียนจดหมายขอคำตอบจากยูนุสว่า “ทำไมสัดส่วนลูกหนี้ส่วนใหญ่จึงเป็นผู้หญิง ยูนุสได้กล่าวตอบว่า “เป็นเรื่องน่าแปลกที่ผมไม่เคยได้รับคำตอบหลังจากที่ตอบจดหมายฉบับนั้น ซึ่งยูนุสได้ถามกลับไ้ว่า ธนาคารกลางเคยถามธนาคารพาณิชย์อื่น ๆ ในประเทศหรือไม่ว่า เหตุใดสัดส่วนลูกหนี้ที่สูงมากขอพวกเขาจึงเป็นผู้ชาย” นอกจากนี้ยูนุสยังทำป้ายโฆษณาเชิญชวนให้ผู้หญิงเข้ามากู้เงินได้ “สุภาพสตรีทุกท่านโปรดทราบ ขอต้อนรับสู่ธนาคารของเรา นำเสนอโครงการสินเชื่อพิเศษสำหรับสุภาพสตรี” นี่เป็นเพียงตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นความสามารถการใช้ภาษาในการอธิบายนอกเหนือจากการเรียนรู้ด้วยการลงมือทำอย่างมุ่งมั่นไม่ทอดทิ้งของยูนุส ซึ่งสามารถพบเห็นตลอดทั้งเรื่องในหนังสือเล่มนี้

นอกจากนี้ หนังสือยังแสดงให้เห็นวัฒนธรรมในสังคมชนบทของบังกลาเทศ การอ่านหนังสือเล่มนี้ทำให้ผู้อ่านเข้าใจวัฒนธรรมของสังคมบังกลาเทศ โดยเฉพาะมุมมองของสังคมต่อสตรี เช่น “สังคมในบังกลาเทศคาดหวังให้ผู้หญิงสำรวจ ไม่คุยกับชายใดที่ไม่ใช่สามีหรือญาติสนิท” หรือในชุมชนมุสลิมของโฆร์รา เรามักจะคุยกับผู้หญิงผ่านฉากรือมูลีไม้ไผ่เป็นธรรมเนียมเรียกว่า “เบอร์ดาร์” ซึ่งยูนุสมองว่า เป็นการเก็บงำผู้หญิงมุสลิมที่แต่งงานแล้วจากโลกภายนอก ซึ่งชาวจิตตะกองเคร่งครัดกับธรรมเนียมนี้มาก หรือกรณีที่สามีขอหย่ากับภรรยา จะพูดขึ้นว่า “ข้าหย่ากับเจ้า” 3 ครั้งซ้อน หลังจากนั้นผู้หญิงจะกลายเป็นม่ายและถูกห้ามเหยียดจากสังคมและไม่ใช่สิ่งที่ต้องการในบ้านพ่อแม่ของเธออีก แต่ในข้อเท็จจริงหนังสือได้นำเสนอมุมมองที่แตกต่างไปจากเดิมที่ว่า

1. ผู้หญิงเป็นลูกหนี้ที่มีความรับผิดชอบมากกว่าผู้ชาย เมื่อมีเงินจะนึกถึงลูกและครอบครัวเป็นอันดับแรกต่างจากผู้ชายที่คิดถึงความต้องการของตัวเองก่อนครอบครัว ดังนั้น เงินที่อยู่ในความครอบครองของผู้หญิงจะเป็นประโยชน์ต่อครอบครัวมากกว่าผู้ชาย

2. ความเข้าใจของนักเศรษฐศาสตร์ที่มองว่าถ้าเศรษฐกิจภาพรวมของประเทศดีขึ้นและจะทำให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นตามไปด้วยนั้นไม่ถูกต้อง คำถามที่ควรหยิบยกมาพูดคุยคือ สาเหตุของความยากจนมีสาเหตุมาจากอะไร

อย่างไรก็ตาม หนังสือดังกล่าวควรจะนำเสนอเนื้อหาที่บอกเล่าถึงประสบการณ์ที่เจ็บปวด กรณีผู้ที่เข้าร่วมโครงการประสบกับความล้มเหลวหรือผิดพลาดร่วมด้วย เพื่อเป็นตัวอย่างที่เป็นแนวทางให้ผู้สนใจนำต้นแบบธนาคารกรามีนไปใช้พึงระมัดระวัง และทำให้กรามีนมีพื้นที่ยืนในความเป็นจริงมากขึ้น

นอกจากนี้ ภายหลังจากได้อ่านหนังสือผู้วิจารณ์มีความเห็นว่าควรนำเนื้อหาไปประยุกต์ต่อการขับเคลื่อน “นโยบายการแก้ไขปัญหานี้” โดยเฉพาะการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันการเงินในชุมชนที่รัฐพยายามส่งเสริมร่วมกับทุกภาคส่วน ซึ่งเป็นการลดความเหลื่อมล้ำการเข้าถึงบริการสาธารณะและการสร้างโอกาสให้กับประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังนี้

1. ภาคประชาสังคมที่สนใจการจัดทำกลุ่มออมทรัพย์ควรนำหลักการและแนวทางของธนาคารมีนไปประยุกต์ใช้ เช่น ควรนำแนวคิดการพัฒนาเรื่องผ่อนชำระเงินกู้รายวัน การใช้กระบวนการกลุ่ม และการมีกระบวนการทดสอบเพื่อรับรองสถานะกลุ่ม

2. บุคคล กลุ่มบุคคล ภาคธุรกิจ ภาคประชาสังคม ที่สนใจทำงานพัฒนาชุมชน พัฒนาชาวบ้าน ต้องอาศัยหลักการและเทคนิคการทำงานของยูเนส เช่น ภาคธุรกิจที่ผลักดันด้วยสำนักทางสังคม การเป็นผู้ประกอบการสังคม (Social Entrepreneur) การเคารพความเป็นมนุษย์ การเชื่อมั่นศักยภาพของคน ความจริงใจต่อชาวบ้าน และนำไปเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์สังคม เป็นต้น

3. ภาคราชการ ควรนำไปใช้เป็นแนวทางไปปรับปรุงระบบการทำงาน เช่น

3.1) ระบบการทำงานที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาโดยให้คำอธิบายที่เป็นเหตุเป็นผลไม่ได้ เช่น ระบบเอกสารที่นำมาใช้ ต้องคิดว่าแบบฟอร์มที่ประชาชนผู้รับบริการต้องกรอกจำนวนมาก กรอกไปเพื่ออะไร ทำไมต้องกรอกข้อมูลดังกล่าว ข้อมูลที่หน่วยงานมีอยู่เดิมสามารถนำมาใช้แทนหรือร่วมในงานใหม่ได้มากน้อยแค่ไหน ซึ่งไม่ใช่จะขอข้อมูลใหม่เพียงอย่างเดียว

3.2) การให้บริการต้องมุ่งเน้นที่ตัวลูกค้า คือ ประชาชนเป็นหลัก มีชีวิตความสะดวก ความสบายของเจ้าหน้าที่เป็นเกณฑ์ในการให้บริการ

4. รัฐบาลควรนำประสบการณ์การทำงานแก้ไขปัญหาค่าความยากจนไปประยุกต์ในการกำหนดนโยบายและการขับเคลื่อนนโยบาย โดยเฉพาะนโยบายการพัฒนาชุมชนหรือแก้ไขปัญหาค่าความยากจนที่ต้องสำรวจปัญหาและความจำเป็นของชาวบ้าน ก่อนออกแบบและกำหนดนโยบายสาธารณะ ซึ่งควรมั่นใจว่าเนื้อหาของนโยบาย (Policy Content) เป็นสิ่งที่แก้ไขปัญหาประชาชนได้จริง มากกว่าเป็นนโยบายที่ส่วนราชการหน่วยงานรัฐต้องการอยากจะทำ ซึ่งความจำเป็นของชาวบ้านกับความต้องการหน่วยงานรัฐหรือรัฐบาลอาจจะแตกต่างกันได้ นอกจากนี้แนวทางการขับเคลื่อนหรือจัดทำโครงการควรเป็นการสนับสนุน เสริมพลัง (Empowerment Intervention) ให้ชุมชน ชาวบ้านให้มีความรู้ ความเข้าใจเพื่อเป้าหมายสุดท้ายที่บุคคลเหล่านี้จะปกป้อง ค้ำครองผลประโยชน์ชุมชนและตัวเองด้วยตัวเอง ไม่ใช่รอรับความช่วยเหลือจากภาครัฐเพียงอย่างเดียว ซึ่งไม่ช่วยชาวบ้านแต่เป็นการทำร้ายชาวบ้านในระยะยาว

5. นักวิชาการจำเป็นต้องนำโลกวิชาการมาใช้โลกแห่งความเป็นจริงให้ได้ ดังคำพูดที่ว่า “ถ้ามหาวิทยาลัยเป็นกรูความรู้จริงๆ ความรู้ในนั้นควรจะล้นออกมาสู่ชุมชนเพื่อนบ้าน มหาวิทยาลัยต้องไม่เป็นเกาะกลางน้ำที่นักวิชาการไขว่คว้าหาความรู้ที่สูงขึ้นไปเรื่อยๆ โดยไม่แบ่งปันความรู้ให้กับผู้อื่น”

6. ประชาชนเองก็จำเป็นต้องพัฒนาตัวเอง จากเดิมที่มีลักษณะนิสัยการใช้จ่าย ความฟุ่มเฟือย การบริโภค ตามแฟชั่น ขาดการวางแผนการใช้จ่ายเงิน การตระหนักผลเสียที่เกิดจากการเป็นหนี้ในระบบ ขณะเดียวกันต้องพัฒนาตัวเองในแง่ความสามารถ ทักษะการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด เพื่อที่จะเพิ่มโอกาสให้กับชีวิตในการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต ที่สำคัญการตระหนักและนับถือ

ในศักยภาพของตัวเอง ความมุ่งมั่นและอดทนในการถือตัวเอง ก็เป็นสิ่งจำเป็นในการแก้ไขปัญหาด้านการเงิน และคุณภาพชีวิตของประชาชนฐานรากของประเทศ

เอกสารอ้างอิง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. รายงานภาวะสังคมไทย ไตรมาสสาม ปี 2560. ปีที่ 14 ฉบับที่ 4 เดือนธันวาคม 2560.

วันชัย มีชาติ และคณะ. 2556. โครงการศึกษาพัฒนานโยบายการยุติธรรมเพื่อแก้ปัญหาหนี้ในระบบ.

กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถณี อาชวานันทกุล,แปล. 2551. นายธนาคารเพื่อคนจน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

ประวัติแนบท้ายบทความ

Name and Surname: Parin Pengsuwan

Highest Education: Doctor of Public Administration, Mahidol University

University or Agency: Bureau of Policy and Strategy, Office of Permanent Secretary for Justice,

Field of Expertise: Public Administration

Address: Government Complex, A Building Chaeng watthana Road, Laksi District, Bangkok 10210

E-mail: parinpeng@gmail.com